

EROAUTTAMISTYÖN JA KOHTAAMISPAIKKATOIMINNAN

KEHITTÄMISHANKE:

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän loppuraportti

Mira Korvenoja
Loppuraportti
Opetusharjoittelu 3
4313103 8op
Hoitotiede
Terveystieteiden opettajankoulutus
Itä-Suomen yliopisto
Terveystieteiden tiedekunta
Hoitotieteen laitos
Huhtikuu 2019

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

1 PROJEKTIN LÄHTÖKOHDAT	1
2 PROJEKTIN ORGANISOINTI JA ETENEMINEN	2
3 VARHAISKASVATUSIKÄISTEN LASTEN EROVERTAISRYHMÄN TOTEUTUS JA SISÄLTÖ.....	3
3.1 Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän sisältö	4
4 PROJEKTIN ARVIOINTI: VARHAISKASVATUSIKÄISTEN LASTEN EROVERTAISRYHMÄ.....	6
4.1 Erovertaisryhmän ohjaajien itsearviointi	7
4.2 Lasten suullinen palaute ryhmästä.....	8
4.3 Vanhempien suullinen ja kirjallinen palaute ryhmästä.....	9
4.4 Päiväkodin suullinen palaute ryhmästä	10
4.5 Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän kustannukset	11
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET	12
6 POHDINTA	14
LÄHTEET.....	16

LIITTEET

Liite 1. Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän aikataulu- ja sisältökuvaus.

TIIVISTELMÄ

Suomessa osa lapsiperheistä päätyy joka vuosi eroon (THL 2012) ja vanhempien ero vaikuttaa aina lapsen ja koko perheen hyvinvointiin. Yhteiskuntamme tulee tarjota lapsille ja perheille palveluita, jotka tunnistavat vanhempien eroon liittyvät lapsen kehitystä vaarantavat tekijät ja jotka pystyvät tukemaan lasten hyvinvointia perhelähtöisesti (Ristikari ym. 2018). Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kymen piirissä on käynnissä Eroauttamistyön ja kohtaamispaikkatoiminnan kehittämishanke vuosina 2018-2020 (MLL 2018), jonka yhtenä tavoitteena on tukea lapsia ja perheitä vanhempien erotilanteessa. Tämän kehittämishankkeen osahankkeena toteutettiin varhaiskasvatusikäisille lapsille tarkoitettu erovertaisryhmä, jonka tavoitteena oli saada lapsen ääni kuuluviin vanhempien erossa sekä tarjota lapselle vertaistukea ryhmän avulla.

Lasten erovertaisryhmä toteutui kuusi (6) kertaa talvella 2019 Lappeenrannassa yksityisen päiväkodin tiloissa. Ryhmään osallistui viisi (5) 5-vuotiasta lasta, jotka olivat kaikki päiväkodin samasta pienryhmästä. Kaikilla ryhmään osallistuneilla lapsilla vanhempien erosta oli kulunut aikaa vähintään 6 kuukautta. Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän suunnittelussa ja toteutuksessa hyödynnettiin KASPER ry:n lasten erovertaistukiryhmän perusmallia sekä MLL:n hyvinkään yhdistyksen NEro-hankkeessa (2013-2018) kehitettyä Tilli Toukka lasten vertaisryhmämallia.

Erovertaisryhmän toimintaa arvioitiin lapsilta, lasten vanhemmilta ja varhaiskasvatuksen henkilökunnalta kerättyjen suullisten ja kirjallisten palautteiden sekä ryhmän ohjaajien itsearvioinnin avulla. Arvioinnin perusteella varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän suunnittelu ja käyttöönotto oli onnistunut niin lasten, lasten vanhempien, päiväkodin henkilökunnan sekä ryhmän ohjaajienkin kokemusten perusteella. Ryhmä koettiin positiivisena, matalan kynnyksen palveluna, jonka avulla lapsi voi saada vertaistukea vanhempien erotilanteessa. Ryhmän avulla voidaan lisätä lapsen ja vanhemman välistä keskustelua eroon liittyvistä asioista ja tunteista. Ryhmään osallistumisesta ei koettu olevan lapselle haittaa ja palautteiden perusteella ryhmä nähtiin erittäin tarpeellisena toteuttaa myös jatkossa.

1 PROJEKTIN LÄHTÖKOHDAT

Suomessa osa lapsiperheiden vanhemmista päätyy vuosittain eroon (THL 2012). Vanhempien erotessa on ensiarvoisen tärkeää, että lapsen asema erotilanteessa huomioidaan mahdollisimman hyvin, koska lapsen hyvinvointia määrittää suuresti varhaislapsuuden perheolosuhteet (Kurttila 2017). Vanhempien ero on yksi tekijöistä, joka vaikuttaa muun muassa lapsen tulevaisuuden koulumenestykseen ja mielenterveyden häiriöiden esiintyvyyteen (Ristikari ym. 2018). Lapsen huomioiminen vanhempien erossa vaikuttaa positiivisesti lapsen selviytymiseen erosta ja hänen oikeuteensa molempiin vanhempiin tulee säilyä myös eron jälkeen. Yhteiskuntamme tarvitsee palveluita, jotka tunnistavat lapsen kehitystä vaarantavat tekijät ja jotka pystyvät tukemaan lasten hyvinvointia perhelähtöisesti (Ristikari ym. 2018).

Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) Kymen piirin hallinnoiman Eroauttamistyön ja kohtaamispaikkatoiminnan kehittämishankkeen tarkoituksena on erilaisin toimenpitein tuoda näkyviin lapsen asemaa ja ääntä vanhempien erotilanteessa. Hankkeessa toteutetaan myös eroja ja huoltajuuskiistoja ennaltaehkäisevää työtä ja toimintaa. Eroauttamistyön ja kohtaamispaikkatoiminnan kehittämishankkeen osahankkeena toteutettiin varhaiskasvatusikäisille (5-vuotiaille) lapsille erovertaisryhmä MLL:n Kymen piirin Lappeenrannan alueelle. Kehittämishanke saa rahoituksensa sosiaali- ja terveystieteiden avustamiskeskukselta (STEA) ja hanke jatkuu vuoteen 2020. (MLL 2018.)

Lapsia suojaa ja turvaa koko yhteiskunta; etusijassa ovat lasten vanhemmat ja lasten kanssa työskentelevät ammattilaiset. Lasten oikeudet pohjautuvat YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen, joka on maailman laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus. YK:n sopimuksen pohjalta on huomiota kiinnitetty muun muassa varhaislapsuuden eli alle 8-vuotiaiden lasten hyvinvointiin maailmassa. Tämä varhaislapsuuden korostaminen liittyy ihmiselämän alkuvaiheen merkitykseen, koska varhaislapsuudessa pikkulapset kokevat kaikkein nopeimman kasvu- ja muutosjakson elämässään. YK:n sopimus korostaa vastuuta varhaislapsuuden turvaamisessa ja suojelemisessa ensisijaisesti vanhempia lasten kasvattajina, mutta viime kädessä myös yhteiskunnan on vastattava lapsen oikeuksien toteutumisesta. (Kurttila 2017.) Tähän varhaislapsuuden lasten oikeuksien turvaamiseen ja lapsen äänen esille tuomiseen pohjautui myös varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmä.

2 PROJEKTIN ORGANISOINTI JA ETENEMINEN

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmä toteutettiin osana Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) Kymen piirin Eroauttamistyön ja kohtaamispaikkatoiminnan kehittämishanketta. Eroauttamistyön ja kohtaamispaikkatoiminnan kehittämishanketta koordinoi MLL:n Kymen piiri ja sen vastuuhenkilöinä olivat koordinaattorit Marjaana Peronmaa Lappeenrannassa ja Satu Lukka Kouvolassa (MLL 2018). Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän kehittämisestä vastasi pääasiallisesti koordinaattori Marjaana Peronmaa. Terveystieteiden maisteriopiskelija Mira Korvenoja suoritti lasten erovertaisryhmän suunnittelun, toteutuksen ja loppuraportoinnin osana maisteriopintojen OH3-opintojaksoaan ja hän toimi projektissa projektityöntekijän roolissa.

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän suunnittelu ja projektisuunnitelman laatiminen toteutettiin aikavälillä lokakuu-marraskuu 2018. Alkuperäisen suunnitelman mukaan lasten erovertaisryhmä oli tarkoitus toteuttaa yhdessä Lappeenrannan kaupungin alueen varhaiskasvatussyksikössä sen päivittäistoiminnan puitteissa. Lupaa lasten erovertaisryhmän toteutumista varten ei kuitenkaan saatu laaditun aikataulun raameissa, joten joulukuussa 2018 projektin päävastuussa ollut Marjaana Peronmaa päätti, että lasten erovertaisryhmää tarjotaan järjestettäväksi Lappeenrannan kaupungin alueella toimivaan yksityiseen päiväkotikiikaksi. Tirikan päiväkodissa otettiin lasten erovertaisryhmän suunnitelma vastaan ja ryhmän toteutus sovittiin järjestettäväksi Tirikan päiväkodin varhaiskasvatusikäisille lapsille.

Projekti päättyi, kun varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän loppuraportti- ja arviointi on tehty. Projektin loppuarviointi esitellään eroauttamistyön ja kohtaamispaikkatoiminnan ohjausryhmän hankekokouksessa 1.4.2019 projektityöntekijä Mira Korvenojan toimesta. Projektin aikana tuotettu kirjallinen projektisuunnitelma, erovertaistukiryhmän tarkempi aikataulu- ja sisältösuunnitelma sekä toteutus ja kirjallinen loppuarviointiraportti jäävät Mannerheimin Lastensuojeluliiton haltuun ja käyttöön täysimääräisinä. Ajallisesti projekti päättyi huhtikuussa 2019.

3 VARHAISKASVATUSIKÄISTEN LASTEN EROVERTAISRYHMÄN TOTEUTUS JA SISÄLTÖ

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän toteutuksen ja suunnittelun pohjana käytettiin Kasvatus- ja perheneuvonta ry:n (KASPER) lasten erovertaistukiryhmämallin perusmallia, joka on suunniteltu alakouluikäisille lapsille (KASPER 2019). Projektikoordinaattori Marjaana Peronmaa on suorittanut KASPER ry:n järjestämän lasten eroryhmän ohjaajakoulutuksen ja varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän suunnittelussa ja toteutuksessa hyödynnettiin Marjaanan koulutusta ja asiantuntemusta. Tämän lisäksi varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän suunnittelussa hyödynnettiin MLL:n hyvinkään alueen Nero-hankkeessa (2013-2018) kehitettyä Tilli Toukka- lasten vertaisryhmämallia. Tilli Toukka- nimeä kantava 4-6-vuotiaille lapsille suunnattu vertaisryhmämalli rakentuu kiintymyssuhdeterapiaan ja kontekstuaalisen kasvun malli-teoriaan, ja Tilli Toukka-ryhmien sisältö muotoutuu taiteen ja leikin ympärille. NEro-hankkeen aikana koulutettiin ohjaajia Tilli Toukka-vertaisryhmämallin mukaiseen toimintaan, mutta koulutuksista huolimatta ei pienten lasten erovertaisryhmiä ole käynnistynyt Suomessa toivotulla tavalla. (NEro 2018.)

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmä toteutettiin suunnitellusti 6 kertaa aikavälillä tammikuu 2019-helmikuu 2019. Erovertaisryhmään osallistui viisi (5) Tirikan päiväkodin 5-vuotiasta lasta, joiden kaikkien vanhemmat olivat eronneet. Ryhmään osallistuneiden lasten vanhempien erosta oli kulunut aikaa yli puoli vuotta (6kk) ja näin lapset saivat osallistua erovertaisryhmään. Erovertaisryhmä kokoontui Tirikan päiväkodilla Lappeenrannassa päiväkodin toiminta-aikana ja ryhmän kokoontumiskerrat olivat arkisin ennalta sovittuna viikonpäivänä aina samaan aikaan (klo 10-11) aamupäivän aikana. Yhden tapaamiskerran pituus oli 45-60 minuuttia ja ryhmän kokoontumiset noudattivat aina ennalta suunniteltua mallia. Näin tuettiin ryhmän toimintaa ja tavoitteita luomalla ryhmän kokoontumisille rutiini, jonka lapset pystyivät ennakoimaan.

Ennen lasten erovertaisryhmän käytännön toteutuksen alkua käytiin koordinaattorin ja projektityöntekijän toimesta lyhyet keskustelut (n. 30 min.) kaikkien ryhmään osallistuvien lasten ja heidän vanhempiensa kanssa. Keskustelussa käytiin läpi erovertaisryhmän tavoitteet, sisältö, aikataulu ja toimintaperiaatteet ennalta suunnitellun lomakkeen avulla. Samalla vanhempi/vanhemmat saivat keskustella ryhmän toiminnasta ja esittää mahdollisia kysymyksiä. Keskustelun aikana pyydettiin vanhemmilta suulliset sekä kirjalliset suostumukset lapsen osallistumisesta

erovertaisryhmän toimintaan. Projektityöntekijä Mira Korvenoja suunnitteli lasten erovertaisryhmän kuuden kokoontumiskerran tarkemman sisällön ja aikataulun yhdessä koordinaattori Marjaana Peronmaan kanssa.

Erovertaisryhmän suunnittelu, käytännön toteutus sekä arviointi toteutettiin tiiviissä yhteistyössä MLL:n Kymen piirin koordinaattoreiden Marjaana Peronmaan ja Satu Lukan sekä projektityöntekijän kanssa. Marjaana Peronmaa toi omalta taholtaan projektiin vankan osaamisensa moninaisesta lapsi- ja perhetyöstä sekä kokemuksensa projekti- ja hanketyöstä. Hän antoi tukensa projektityöntekijä Mira Korvenojalle projektin aikana. Projektin suunnitteluvaiheessa pidettiin muutamia tapaamisia Marjaana Peronmaan ja Mira Korvenojan välillä kasvotusten. Lisäksi projektiin liittyvissä asioissa pidettiin yhteyttä sähköpostin ja puhelimen välityksellä. Mira Korvenoja teki lasten erovertaisryhmälle kirjallisen projektisuunnitelman, erovertaisryhmän tarkan alustavan kirjallisen sisältösuunnitelman sekä projektin kirjallisen loppuraportin- ja arvioinnin. Lisäksi projektityöntekijä osallistui erovertaisryhmän käytännön toteutukseen ohjaajana yhdessä Marjaana Peronmaan kanssa. Koordinaattori Marjaana Peronmaa toimi kirjallisten töiden opponijana ja asiantuntijatukena.

3.1 Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän toiminnallinen sisältö

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän jokaisen kokoontumiskerran toimintaa ohjasivat samanlaisina toistuvat rutiinit. Samanlaisina rutiineina erovertaisryhmässä toistuivat ryhmän aloitus sekä lopetus, joka toteutettiin kasvokuvajan avulla. Kasvokuvajanassa oli kasvoilla ilmaistuna tunteita välillä todella surullinen-todella iloinen. Ryhmän alkaessa lapset vastasivat kasvokuvajanelle asettamallaan omalla väriympyrällään kysymykseen ”millä mielellä tulit tänään ryhmään?” Näin lapset ilmaisivat tunteitaan ryhmään saapumista kohtaan. Sama rutiini toistui myös ryhmän loppuessa. Silloin lapset vastasivat kasvokuvajanelle kysymykseen ”millä mielellä lähdet tänään ryhmästä?”. Näiden rutiinien lisäksi jokaisella ryhmän kokoontumiskerralla ryhmässä oli mukana Kalle-nalle eli pehmolelu sekä pehmeä pallo. Jokaisella kerralla Kalle-nalle ”kerto” ryhmässä aina jotain teemaan liittyvää asiaa omasta elämästään. Tällaisia asioita olivat muun muassa Kallen perhe sekä Kallen kiukkupäivä. Pehmeän pallon avulla taas kerrottiin kuulumiset jokaiselta lapselta ja ryhmän ohjaajilta aloituspiirissä ryhmän aluksi jokaisella kerralla. Aloituspiiri oli myös aina samanlainen. Siinä lapset ja ohjaajat istuivat lattialla piirissä istuinalustojen päällä, joissa jokaisella oli oman nimensä ensimmäinen kirjain.

Erovertaisryhmän jokaiselle kokoontumiselle oli ennalta suunniteltu ja valmisteltu teemaan liittyvä sisältö. Teemat koostuivat ryhmän sääntöjen ja ryhmäytymisen, oman perheen ja läheisverkoston sekä erilaisten tunteiden tunnistamisesta. Näiden lisäksi kokoontumisilla keskusteltiin vanhempien erosta sekä erilaisista perheistä. Toiminnassa hyödynnettiin taiteen erimuotoja, kuten maalaamista, piirtämistä ja tanssimista. Näiden lisäksi toiminnassa hyödynnettiin tunteiden tunnistamiseen ja ilmaisuun tarkoitettuja apuvälineitä kuten nallekortteja ja tunnemattoa. Myös satukirjat ja sadun lukeminen kuuluivat lähes jokaisen ryhmäkerran lopetukseen ja sadut käsittelivät eroa ja erilaisia perheitä. Ryhmään osallistuneet lapset saivat lisäksi jokaisella ryhmäkerralla pienen terveellisen välipalan. Ryhmän aikana syntyneet piirustukset ja muut lasten tuotokset sekä muutama valokuva koottiin jokaiselle lapselle omaksi kansiksi, jonka lapset saivat mukaansa kotiin vietäväksi viimeisellä ryhmäkerralla. Erovertaisryhmän kokoontumiskertojen tarkempi aikataulu- ja sisältö on esitelty liitteessä 1.

4 PROJEKTIN ARVIOINTI: VARHAISKASVATUSIKÄISTEN LASTEN EROVERTAISRYHMÄ

Mannerheimin lastensuojeluliiton Kymen piirin Eroauttamistyön ja kohtaamispaikkatoiminnan kehittämishankkeen osana toteutettu varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmä toimi suunnitellusti pilottiryhmänä alkuvuodesta 2019 ja tämän jälkeen arvioidaan lasten erovertaisryhmän toiminnan jatkumista tämän pilottiryhmän avulla saatujen kokemusten ja loppuarvioinnin perusteella.

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän tavoitteena oli tarjota lapselle ryhmän avulla vertaistukea vanhempien erotilanteessa, auttaa lasta selviytymään eron aiheuttamista arjen tilanteista ja tunteista sekä tuoda lapsen ääni kuuluviin vanhempien erotilanteessa. Ryhmän tarkoituksena oli herättää vanhempien ja lapsen välille keskustelua ja ajatuksia eroon liittyvistä asioista. Näiden tavoitteiden avulla lapsi oppii tunnistamaan ja sanoittamaan omia tunteitaan ja saa välineitä käsitellä eroa ja hankalia tilanteita elämässä. Tämän avulla voidaan mahdollisesti pidemmällä aikavälillä ennaltaehkäistä ongelmia, joita lapset kohtaavat myöhemmin tulevaisuudessaan.

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän tavoitteet pohjautuivat aiheesta saatavilla olevaan tutkittuun tietoon, KASPER ry:n alakouluikäisten lasten erovertaistuliryhmämalliin ja ohjaajakoulutukseen (KASPER 2019) sekä aikaisemmin Suomessa järjestettyyn NEro-hankkeen Tilli Toukka lasten erovertaisryhmämallista saatavilla olleeseen materiaaliin ja koulutukseen (NEro 2018). Tavoitteiden saavuttamista voidaan arvioida ryhmään osallistuneiden lasten, heidän vanhempiensa, päiväkodin ohjaajien sekä erovertaisryhmän ohjaajien palautteisiin sekä aiheetta käsittelevään aikaisempaan tietoon peilaten.

Erovertaisryhmän toimintaa arvioitiin kaikkien ryhmän kokoontumiskertojen aikana sekä ryhmän loppumisen jälkeen ohjaajien toimesta itsearviointina. Ohjaajat arvioivat toimintaa muun muassa kasvokuvanajan saadun informaation avulla, kun lapset kertoivat omista tunteistaan ryhmää ja ryhmän toimintaa kohtaan. Lapsilta kerättiin suullinen palaute ryhmän viimeiselle kokoontumiskerralla esittämällä lapsille muutamia yksinkertaisia kysymyksiä. Lisäksi ryhmän loppumisen jälkeen lasten vanhemmilta pyydettiin kirjallinen ja suullinen palaute ryhmän toiminnasta. Lasten vanhemmat saivat mahdollisuuden varata 30 minuutin mittaisen palautekeskusteluajan, johon osallistuivat molemmat erovertaisryhmän ohjaajat sekä lasten vanhemmat joko yhdessä tai erikseen. Näiden lapsilta kerättyjen kokemusten ja vanhemmilta saatujen

palautteiden sekä ryhmän ohjaajien kokemusten perusteella tehtiin projektin lopuksi kirjallinen arviointi erovertaisryhmän käytännön toteutuksesta.

4.1 Erovertaisryhmän ohjaajien itsearviointi

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmään osallistuneet lapset saivat jokaisen ryhmän kokoontumiskerran aluksi kertoa oman tunteensa ryhmän aluksi vastaamalla kasvokuvajanelle kysymykseen ”millaisella mielellä tulet tänään ryhmään?” ja ryhmän lopuksi vastaamalla kysymykseen ”millä mielellä lähdet tänään ryhmästä?”. Lapset tulivat ryhmään ja lähtivät ryhmästä usein miten iloisella tai todella iloisella mielellä. Kysyttäessä lapsilta tarkennettuja kysymyksiä, lapset vastasivat iloisen tunteen johtuvan esimerkiksi siitä, että ”ryhmässä oli niin kivaa” tai ”ryhmään on niin kiva tulla”. Yksittäisillä kerroilla joku ryhmään osallistuneista lapsista kuvasi tulleen tai lähteneensä ryhmästä mielteliäänä tai surullisena. Mielteliääksi tunteitaan kuvannut lapsi kertoi tarkennettuun kysymykseen vastaukseksi, että ”kun en tiedä mitään tänään ryhmässä tehdään” tai ”en osaa sanoa (mikä minua mietityttää)”. Surulliseksi olonsa tunteneet lapset taas kertoivat, että kokivat olonsa surulliseksi koska ”en olisi halunnut lähteä ryhmästä” tai koska ”on niin kova nälkä”.

Näiden lapsilta kerättyjen tunteiden ja tarkennettujen vastausten avulla ryhmän ohjaajat arvioivat lasten tuntemuksia erovertaisryhmän toiminnasta. Koska lasten tunteet olivat positiivisia eikä ryhmäkertojen aikana herännyt erityistä huomioitavaa lasten tai ohjaajien havaintojen perusteella, niin nämä lapsilta kerätyt tiedot eivät aiheuttaneet toimenpiteitä tai muutoksia ryhmän toiminnassa toteutuksen aikana.

Lasten kasvokuvajanelle kuvanneiden tunnelmien lisäksi erovertaisryhmän ohjaajat tekivät arviointia ryhmän toiminnasta havainnoimalla ryhmän toimintaa jokaisella kokoontumiskerralla. Lisäksi ohjaajat keskustelivat ryhmän toiminnasta ja sen aiheuttamista reaktioista lapsissa päiväkodin henkilökunnan kanssa koko ryhmän toimintajakson ajan. Ryhmän ohjaajien itsearvioinnin perusteella ryhmässä oli koko toimintajakson ajan iloinen ja positiivinen tunnelma ja lasten ryhmäytyminen sujui ongelmitta. Ryhmäytymiseen vaikutti ohjaajien arvioinnin perusteella se, että lapset tunsivat toisensa jo ennen ryhmän alkamista, koska he olivat samasta päiväkodin pienryhmästä.

Lapset tulivat ja lähtivät ryhmästä pääosin iloisella mielellä. Lapset myös kertoivat ryhmän ohjaajille, että heidän mielestään oli kivaa, kun he saivat osallistua ryhmään. Lapset osallistuvat ryhmän kulkuun aktiivisesti ja ryhmän sisällöt olivat ohjaajien itsearviointin perusteella sopivia 5-vuotiaille lapsille. Erityisesti lapset pitivät piirtämisestä, maalaamisesta, musiikista ja oman kansion kansilehden askartelusta. Lapset myös kiintyivät Kalle-nalleen ja he kuuntelivat Kalle-nallen kokemuksia erosta tarkkaavaisina. Lisäksi lapset oppivat tunnistamaan ja luottamaan ryhmäkertojen rutiineihin. Satuja lapset kuuntelivat tarkkaavaisina samalla rauhoittuen ja rentoutuen. Ryhmän aikana lapset kertoivat omista kokemuksista ja ajatuksista jotka liittyivät vanhempien eroon ja perheeseen. Ohjaajien itsearviointin perusteella ryhmän tavoitteet ja suunnitelma ohjasivat hyvin ryhmän toimintaa ja käytännön järjestelyt olivat toimivat. Ryhmän toiminnan ja käytännön järjestelyjen kannalta oli tärkeää, että ryhmässä oli kaksi ohjaajaa, jolloin ryhmän sisältöjä pystyttiin jakamaan ohjaajien kesken ja tämä mahdollisti lapsille yksilöllisempää tukea. Lisäksi kahden ohjaajan yhteistyön sujuvuus ja hyvä ennakkovalmistelu kaikilla ryhmän kokoontumiskerroilla tukivat osaltaan ryhmän toimintaa.

4.2 Lasten suullinen palaute ryhmästä

Lapsilta kysyttiin palautetta ryhmän toiminnasta kolmen yksinkertaisen kysymyksen avulla. Kysymykseen ”mikä oli kivaa ryhmässä”? lapset vastasivat:

”Kaikki oli kivaa”, ”on ollut kivoja ajatuksia ryhmästä” ”Erityisen kivaa oli maalata, keksiä ryhmälle nimi ja omat säännöt”.

Lapsilta kysyttiin lisäksi vastausta kysymykseen ”mikä oli tylsää ryhmässä?” ja siihen lapset vastasivat:

”ei mitään tylsää”, ”ei ollut mitään tylsää”.

Lopuksi lapsilta kysyttiin, ”olisitko toivonut jotain muuta ryhmässä?” ja siihen lapset vastasivat:

”että kaikki lapset ois voinu olla mukana joka kerta”.

4.3 Vanhempien suullinen ja kirjallinen palaute ryhmästä

Vanhemmilta kerätyn suullisen sekä kirjallisen palautteen mukaan erovertaisryhmää pidettiin positiivisena, matalan kynnyksen palveluna eikä ryhmästä koettu olleen haittaa lapselle. Vanhemmat pitivät hyvänä, että ryhmän ohjaajat olivat laittaneet jokaisen ryhmäkerran jälkeen sähköpostia ryhmän toiminnasta. Näin vanhemmat pystyivät keskustelemaan lapsen kanssa helpommin ryhmään liittyvistä asioista, kun he olivat saaneet tietoa ryhmän tapahtumista. Vanhemmat pitivät tärkeänä, että erovertaisryhmä järjestettiin varhaiskasvatusikäisille lapsille, koska yleensä tämänkaltaiset ryhmät ovat tarjolla vain vanhemmille lapsille. Lisäksi osa vanhemmista piti ryhmän tiedotusta ja informaation kulkua onnistuneena. Vanhemmat kuvasivat myös, että ryhmässä valitsi heidän mielestään positiivinen ilmapiiri, vaikka käsiteltiin eroon liittyviä asioita.

Käytännön järjestelyihin liittyen lasten vanhemmat pitivät tärkeänä, että ryhmä järjestettiin tutulla päiväkodilla, päiväkodin toiminta-aikana ja, että kaikki ryhmän lapset olivat samasta päiväkotiryhmästä. Tämä helpotti vanhempien mukaan lasten ryhmään tulemistä, ryhmäytymistä ja lisäsi ryhmän vaikutusta, koska lapset pystyivät juttelemaan ryhmän toiminnasta päiväkodin toiminta-aikana. Vanhemmista osa oli sitä mieltä, että ilta-aikaan järjestetty ryhmä ei olisi ollut toimiva, koska lapsi on väsynyt päiväkotipäivän jälkeen ja kotoa lähteminen ilta-aikaan olisi haasteellisempaa. Vanhempien näkemysten mukaan erovertaisryhmän aikana lapsien tuottamasta materiaalista koottu kansio oli ollut lapsille tärkeä ja lapset olivat esitelleet kansiota innoissaan kotona vanhemmille. Eräs vanhemmista oli myös sitä mieltä, että lapsen kansio tuki hyvin kotona käytyjä keskusteluja tunteista lapsen ja vanhemman välillä.

Vanhempien palautteiden mukaan lapset olivat tykänneet ryhmästä, ryhmässä oli kivaa ja osa lapsista oli kertonut kotona ryhmän toiminnasta, kuten Kalle-nallesta. Osa lapsista oli kertonut kotona ryhmään liittyviä asioita ja toimintaa. Osa lapsista oli myös puhunut kotona enemmän tunteista ja eräs lapsista oli kertonut kotona, että ”hyvä kun on muitakin lapsia, joiden vanhemmat ovat eronneet. Osa ryhmän lapsista ei ollut puhunut kotona ryhmästä mitään, mutta toisaalta kaikilta ei oltu myöskään kysytty kotona ryhmän toiminnasta. Eräällä lapsella taas oli hankaluuksia puhua kotona ryhmästä, koska hän oli kokenut, että vaitiolovelvollisuus esti häntä kertomasta ryhmän asioita kotona vanhemmille. Lisäksi osa ryhmän lapsista ei vanhempien kertoman mukaan muistanut enää kotona mitä ryhmässä oli tehty tai juteltu.

Lasten erovertaisryhmän vanhemmilta kerätyt palautteet sisälsivät myös ryhmän toimintaan liittyviä kehittämisehdotuksia. Vanhemmat pitivät tärkeänä, että kaikki tiedotukseen liittyvät kirjalliset dokumentit, annettaisiin aina molemmille vanhemmille. Lisäksi osa vanhemmista toivoi, että lapsille koottu kansio annettaisiin lapsille ja vanhemmille niin, että molemmat vanhemmat olisivat samanaikaisesti tietoisia kansion viemisestä kotiin. Lisäksi osa vanhemmista oli hämmentynyt siitä, että lapsi tuli mukaan aloituskeskusteluun ennen ryhmän alkua. Osa myös toivoi, että ennen erovertaisryhmän toiminnan alkamista voisi olla hyvä kysyä enemmän lasten vanhempien toiveita ryhmän toiminnan suhteen.

4.4 Päiväkodin suullinen palaute ryhmästä

Erovertaisryhmän toiminnasta kerättiin ryhmän loppumisen jälkeen suullinen palaute sen päiväkodin henkilökunnalta, josta ryhmään osallistuneet lapset olivat ja missä ryhmä kokoontui. Päiväkodin henkilökunta oli kiitollisia siitä, että ryhmä toteutettiin heidän päiväkodillaan. Henkilökunnan mukaan ryhmään osallistuneet lapset ja heidän vanhempansa olivat hyvin eri tilanteissa eroprosessissa ja he uskoivat, että ryhmän avulla lapset saivat työkaluja ja tukea erosta selviytymiseen. Henkilökunta kertoi kuinka ryhmään osallistuneet lapset olivat olleet innoissaan ryhmästä. Lapset olivat aina myös tulleet ryhmästä hyvillä mielin takaisin päiväkodin omiin toimintoihin. Lisäksi päiväkodin henkilökunta koki, että ryhmän mukana tulee samanaikaisesti tukea myös lapsen vanhemmille erotilanteessa, kun he kiinnittävät normaalia enemmän huomiota lapseen ja hänen tunteisiinsa. Henkilökunta oli myös saanut palautetta lasten vanhemmilta, että yksi ryhmään osallistuneista lapsista oli alkanut puhua enemmän kotona erilaisista asioista.

Päiväkodin henkilökunnan mielestä oli hyvä, että ryhmä järjestettiin samoissa tiloissa päiväkodin kanssa. Näin lapset pystyivät helposti siirtymään ryhmään päiväkodin toiminta-aikana ja päiväkodin henkilökunta pystyi havainnoimaan ryhmään osallistuneita lapsia. Lisäksi tämä mahdollisti tiedonsiirtymisen helposti ryhmän ohjaajien ja päiväkodin henkilökunnan sekä lasten vanhempien välillä. Henkilökunta piti ryhmän ohjaajien ja päiväkodin välistä yhteistyötä sujuvana ja hyvänä. Kokonaisuudessa päiväkodin henkilökunta piti tärkeänä, että samankaltaisia lasten erovertaisryhmiä järjestettäisiin myös jatkossa.

4.5 Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän kustannukset

TtM-opiskelija Mira Korvenoja työskenteli hankkeessa osana TtM-opintojaan Itä-Suomen yliopistossa. Hänen työpanoksensa projektille oli suunnitellusti 119 h. Marjaana Peronmaa työskenteli projektissa omalla työajallaan sen määrittämässä raameissa. Erovertaisryhmän suunnittelusta ja toteutuksesta muodostui kustannuksia yhden koordinaattorin työpanoksesta eli palkasta. Lisäksi kustannuksia kertyi matka-ajoista autolla/julkisilla kulkuvälineillä projektin suunnittelupalaveriin, erovertaisryhmän tapaamisiin (6 kertaa) sekä projektin aloitusta ja lopparviointia varten tehtyihin lasten vanhempien tapaamisiin. Näiden lisäksi kustannuksia syntyi ryhmän toiminnassa käytetyistä materiaaleista ja lapsille joka kokoontumiskerralla tarjotuista pienistä välipaloista. Laskelma projektin kustannuksista on esitetty taulukossa 1. Laskelmassa on koordinaattorin palkkakustannukset laskettu SIVIS-työtunnin 20,50€ mukaan ja projektityöntekijän (maisteriopiskelijan) palkkakustannukset sairaanhoitajan työtunnin 14€ mukaan.

Taulukko 1. Projektin kustannukset.

Kustannuskohde	Kustannus
Henkilöstökulut (palkka)	
-Projektin koordinaattori	34h x 20,50 = 697€
-UEF maisteriopiskelija (todellisia kustannuksia ei syntynyt)	119h x 14 = 1666€
Muut kulut (materiaali- matka- ja ruokakulut)	100€
Yhteensä	2463€ (todelliset kustannukset 797€)

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET

Erovertaisryhmän palautteiden perusteella lasten erovertaisryhmä tarjosi ryhmässä olleille lapsille vertaistukea vanhempien erotilanteessa. Tämä tulee esiin esimerkiksi lasten vanhempien palautteista, joissa lapsi ymmärtää ryhmän kautta, että on olemassa muitakin lapsia hänen lisäkseen, joiden vanhemmat ovat eronneet. Näin lapsi on saanut kokea erovertaisryhmän avulla vertaistensa tukea, jota lapset pitävät tärkeänä vanhempien erotilanteessa (Halpenny ym. 2008).

Lasta auttaa ja tukee vanhempien erotilanteessa sellaiset toimenpiteet, joilla pyritään lapsen ja vanhempien kommunikointia ylläpitämään erossa (Halpenny ym. 2008) ja tutkimusten perusteella lasten erovertaisryhmät auttavat lasta käsittelemään vanhempien eroon liittyviä tunteita (Velderman ym. 2018). Päiväkodin henkilökunnalta kerätyn palautteen perusteella voidaan arvioida lasten saaneen apua eron aiheuttamiin arjen tilanteisiin ja tunteiden käsittelyyn, sillä päiväkodin henkilökunta koki, että lapset saivat ryhmän avulla työkaluja ja tukea erosta selviytymiseen. Lisäksi päiväkodin henkilökunnan ja lasten vanhempien palautteissa koettiin lasten ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen kehittyneen ja vanhempien kiinnittäneen enemmän huomiota lapseensa ryhmän toimintajakson aikana. Näin lapsen ääntä on tuotu kuuluviin vanhemmille erotilanteessa, mikä oli yksi erovertaisryhmän tavoitteista. Lisäksi ryhmän tarkoituksena oli herättää lasten ja vanhempien välillä keskustelua ja ajatuksia eroon liittyvistä asioista. Palautteiden perusteella erovertaisryhmä lisäsi keskustelua kotona eroon liittyvistä asioista lasten ja vanhempien välillä.

Aikaisemman tiedon mukaan on tärkeää, että vanhempien erotilanteessa lapsen elinympäristössä vaikuttavat yhteisöt kuten koulu tai päiväkotikiin valjastetaan lapsen tukemiseen (Halpenny ym. 2008.). Tämän lisäksi lapsen turvallisuuden kokemukseen vaikuttaa muun muassa päiväkodin tai koulun pysyvät mutta joustavat rutiinit ja säännöt. (Mahony m. 2014, Halpenny ym. 2008.) Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän käytännön toteutus toteutettiin yhteistyössä Lappeenrannassa toimivan yksityisen päiväkodin kanssa ja tämä käytännön järjestely koettiin kaikkien osapuolten palautteiden perusteella onnistuneeksi. Lasten vanhemmat pitivät hyvänä, että erovertaisryhmä toteutui päiväkodin tiloissa varhaiskasvatuksen toiminta-aikana ja tämän käytännön järjestelyn koettiin tukeneen ryhmän toimintaa sekä vahvistaneen yhteydenpitoa lasten, vanhempien, päiväkodin henkilökunnan sekä erovertaisryhmän ohjaajien välillä. Rutiinia ja sitä kautta turvaa luotiin erovertaisryhmässä lisäksi jokaisella ryhmäkerralla toistuvilla asioilla, kuten aloitus- ja lopetusrutiineilla sekä Kalle-nallen avulla. Ryhmään

osallistuneet lapset tulivat ja lähtivät ryhmästä hyvillä mielin, joten tämän perusteella voidaan arvioida, että lapset kokivat ryhmän ilmapiirin turvallisena.

Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän toiminnan kehittämiseksi saatiin palautteiden avulla kehittämissuhteita. Palautteiden perusteella tulee jatkossa tiedotusta kehittää niin, että vanhemmat saavat kaikki ryhmään liittyvät dokumentit ja informaation mahdollisuuksien mukaan samanaikaisesti. Lisäksi jatkossa erityistä huomiota tulee kiinnittää vanhempien ja lasten alkutapaamisiin, joissa vanhemmat voivat esittää omat toiveensa ryhmän toimintaa kohtaan. Vanhempia on myös hyvä tiedottaa jo ennen alkutapaamista siitä, miksi on tärkeää, että lapsi osallistuu alkutapaamisiin yhdessä vanhempiensa kanssa. Lasten erovertaisryhmää järjestettäessä tulee huomioida näiden kehittämissuhteiden lisäksi myös ryhmän toimintaan vaikuttavat riskit. Näitä ovat aikataulu ja käytännön järjestelyt. Aikataulun osalta tulee Lappeenrannan kaupungin varhaiskasvatuksen ja MLL:n väliseen yhteistyöhön varata riittävästi aikaa, jotta erovertaisryhmä toteutuu suunnitelmien mukaisesti. Lisäksi ryhmän käytännön järjestelyihin vaikuttavat päiväkoti ja sen sijainti sekä ryhmään osallistuvien lasten lukumäärä, ikä ja vanhempien erosta kulunut aika. Ryhmän toiminnan aloitukseen ja ryhmäytymiseen vaikuttaa lisäksi se, ovatko lapset samasta varhaiskasvatuksen pienryhmästä vai monesta eri pienryhmästä.

Arvioinnin perusteella varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän suunnittelu ja käyttöönotto oli onnistunut niin lasten, lasten vanhempien, päiväkodin henkilökunnan sekä ryhmän ohjaajienkin kokemusten perusteella. Ryhmän koettiin positiivisena, matalan kynnyksen palveluna, jossa lapsi voi saada vertaistukea vanhempien erotilanteessa. Ryhmän avulla voidaan lisätä lapsen ja vanhemman välistä keskustelua eroon liittyvistä asioista ja tunteista. Ryhmään osallistumisesta ei koettu olevan lapselle haittaa ja tämän kaltaiset lasten erovertaisryhmät koettiin palautteiden perusteella erittäin tarpeellisiksi järjestää myös tulevaisuudessa.

6 POHDINTA

Terveystieteiden maisteriopiskelijan tavoitteena oli kehittää hanketyötaitojaan projektityöskentelyn avulla. Lasten erovertaisryhmän suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa käytettiin projektityöskentelylle ominaisia tekniikoita, joiden avulla maisteriopiskelija syvensi omaa osaamistaan hanketyöstä. Erilaiset hanke- ja projektityöt kuuluvat olennaisena osana tulevaan maisterin- ja opettajan työhön ja on erittäin tärkeää, että näitä taitoja harjoitellaan maisteriopintojen aikana.

Projekti- ja hanketyöskentelyssä on tärkeää, että sille on asetettu selkeät tavoitteet, jotka ohjaavat projektin kulkua alusta loppuun asti. Ilman selkeitä tavoitteita ei projektin tuloksia voi lopuksi arvioida (Uusikylä 2014). Lasten erovertaisryhmän suunnittelussa tavoitteet oli määritelty selkeästi ja ne ohjasivat projektia alusta loppuarviointiin asti. Selkeästi määriteltyjen tavoitteiden avulla oli hyvä rakentaa erovertaisryhmän sisältöä ja toimintaa. Tavoitteiden asettamisen jälkeen on tärkeää perehtyä aiheesta jo olemassa olevaan tietoon ja hyviin käytänteisiin. Tämän lisäksi tulee huomioida muun muassa käytettävissä olevat resurssit, aikataulu, sidosryhmät ja markkinointi. Projektin kaikkien osapuolten työnjako ja tehtävät tulee myös olla määritelty selkeästi. On myös tärkeää, että projektilla on selkeästi määritelty projektipäällikkö- tai koordinaattori, joka vastaa projektin etenemisestä ja tavoitteellisesta työskentelystä (Uusikylä 2014.) Lasten erovertaisryhmä projektin aikana projektityöntekijän ja projektikoordinaattorin tehtävänkuvat sekä työnjako olivat selkeästi jaettu ja molemmat osapuolet vastasivat projektin tavoitteellisesta etenemisestä. Lisäksi etenkin projektin alkuvaiheessa eteen tulleet aikataululliset ongelmat järjestyivät projektikoordinaattorin nopealla reagoinnilla ja pikaisella suunnitelmien muutoksella. Tämä onkin yksi tärkeä taito projektikoordinaattorilla/projektipäälliköllä projektin aikana (Uusikylä 2014).

Projektin lopuksi tehtävä arviointi summaa projektin toteutuksen ja määrittelee tulokset. Arviointia tulee tehdä laajasti niin itsearviointina, kuin kerätyn palautteenkin perusteella (Uusikylä 2014). Arvioinnin avulla nähdään niin projektin onnistumiset kuin kehittämisen kohteetkin. Lasten erovertaisryhmän arviointia tehtiin ohjaajien itsearviointin sekä kerättyjen palautteiden avulla. Arviointia tukivat myös ohjaajien projektipäiväkirjojen merkinnät, joiden avulla oli helpompi muistaa projektin aikana tehtyjä ja eteen tulleita asioita (Björkqvist 2014). Projektin arviointia tehtiin koko projektin ajan itsearviointina sekä ohjausryhmän avustuksella (Uusikylä 2014). Projektin loppuarvioinnissa keskityttiin tavoitteiden saavuttamisen arviointiin sekä

tulevaisuuden toimintaehdotusten määrittämiseen. Lisäksi arvioitiin toiminnan kehittämis-kohteet. (Björkqvist 2014.) Lasten erovertaisryhmäprojektin arvioitiin saavuttaneen tavoitteensa ja toimintaehdotuksena annettiin, että lasten erovertaisryhmän toimintaa tulisi jatkaa myös tulevaisuudessa.

Projektityöskentelytaitojen lisäksi lasten erovertaisryhmän suunnittelussa ja toteutuksessa syvennettiin näyttöön perustuvan tiedon hakemisen ja konkreettisen käytäntöön viemisen taitoja sekä kehitettiin maisteriopiskelijan yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja. Osana projektia toteutettiin lasten erovertaisryhmä, jonka aikana maisteriopiskelijan tavoitteena oli syventää osaamistaan lasten kanssa työskentelystä ja sen erityispiirteistä. Lasten kanssa työskentely vaatii aina erityisiä taitoja ja alan koulutusta, joten projektikoordinaattori Marjaana Peronmaan vahva kokemus ja ammattitaito lasten kanssa työskentelystä oli tärkeä projektin onnistumisen kannalta. Hänen ohjauksessaan myös maisteriopiskelijan taidot kehittivät lasten kanssa työskentelyssä projektin toteutuksen aikana.

Maisteriopiskelijan tärkeimmät oppimiskokemukset projektiharjoittelun aikana olivat projektin suunnitelmallisuuden, tavoitteiden asettamisen merkityksen sekä käytännön projektityön alueilla. Projektityöskentelyllä on yhtymäkohtia myös tulevaan opettajan ammattiin, sillä molemmissa tarvitaan suunnitelmallista tavoitteiden asettamista, näyttöön perustuvien sisältöjen hallintaa sekä oman työn arviointia. Lisäksi niin projektityössä kuin opettajan työssäkin tarvitaan kykyä muuttaa suunnitelmia välillä pikaisestikin sekä kykyä nähdä laajempia kokonaisuuksia. Projektityöskentelyssä projekti päättyy loppuarviointiin, jossa arvioidaan tulokset sekä kootaan yhteen kehittämis ehdotukset jatkoa ajatellen. Nämä samat asiat toistuvat opettajan työssä, missä esimerkiksi lukukauden lopuksi arvioidaan opetuksen laatua ja suunnitellaan uutta lukukautta hyödyntämällä saatuja opiskelijapalautteita, itsearviointia, oppimistuloksia sekä kehittämis ehdotuksia. Näiden lisäksi tiimityö, tiimityötaidot sekä vuorovaikutus- ja työn organisointitaidot ovat kaikki tärkeänä osana niin projektityössä kuin opettajankin ammatissa. Opettajan työnkuvan muutoksessa projekti- ja hanketyö tulevat varmasti tulevaisuudessa lisääntymään, joten harjoittelun aikana hankittuja projektiosaamisen taitoja tarvitaan tulevaisuudessa opettajan työssä.

LÄHTEET

Björkqvist L. 2014. Kartta, kompassi & kalenteri. Projektiarvioinnin opas. Metropolia ammattikorkeakoulu.

Halpenny AM, Greene S & Hogan D. 2008. Children's perspectives on coping and support following parental separation. *Child Care in Practice*, 14, 311-325.

KASPER 2019. Kouluttaudu lasten erovertaisryhmän ohjaajaksi. Saatavissa <https://www.suomenkasper.fi/ajankohtaista/771/#>. Luettu 12.4.2019.

Kurttila T. 2017. Lapsen oikeudet ja terveyden edistämisen mahdollisuudet varhaislapsuudessa. *Duodecim* 133, 1009-1014.

Mahony L, Walsh K, Lunn J & Petriwskyj A. 2014. Teachers facilitating support for young children experiencing parental separation and divorce. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 2841-2852.

MLL 2018. Perheen auttaminen erotilanteessa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto Kymen piiri. Saatavissa <http://kymenpiiri.mll.fi/eroauttamistyo/>. Luettu 4.11.2018.

NEro 2018. NEro-hankkeen loppuraportti. Saatavissa <https://hyvin-kaa.mll.fi/@Bin/249168/NEron+loppuraportti.pdf>. Luettu 20.11.2018.

Ristikari T, Keski-Säntti M, Sutela E, Haapakorva P, Kiilakoski T, Pekkarinen E, Kääriälä A, Aaltonen M, Huotari T, Merikukka M, Salo J, Juutinen A, Pesonen-Smith A & Gissler M. Suomi lasten kasvu ympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 210. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

THL 2012. Kaikkonen R, Mäki P, Hakulinen-Viitanen T, Markkula J, Wikström K, Ovaskainen M-L, Virtanen S & Laatikainen T (toim.). Lasten ja lapsiperheiden terveys- ja hyvinvointierot. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tampere.

Uusikylä P. 2014. Kuinka projekti säilyttää kurssinsa? Suunnittelun ja projektiarvioinnin kriittinen suhde. Teoksessa Björkqvist L. 2014. Kartta, kompassi & kalenteri. Projektiarvioinnin opas. Metropolia ammattikorkeakoulu.

Velderman MK, Pannebakker FD, Vliet W & Reijneveld SA. 2018. Prevention on divorce-related problems in Dutch 4- to 8-year-olds: Cultural adaptation and pilot study of the children of divorce intervention program. *Research on Social Work Practice*, 28, 415-427.

Liite 1. Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän aikataulu- ja sisältökuvaus.

Liitetaulukko 1. Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän aikataulu- ja sisältökuvaus.

PÄIVÄ, AIKA	AIHE	TAVOITE	SISÄLTÖ, MENETELMÄT	HUOMIOITAVAA
1.ryhmätapaaminen	<p>-Mikä on erovertaisryhmä?</p> <p>- Ryhmytyminen</p> <p>-Ryhmän säännöt: vai tiolo</p> <p>-Jokaisella tapaamisella taustalla teema</p> <p>”en ole ainut”</p>	<p>-Lapsi tutustuu ryhmän lapsiin ja aikuisiin</p> <p>-Lapsi ryhmytyy muiden lasten kanssa</p> <p>-Lapsi kokee turvallisen ilmapiirin</p> <p>-Ryhmän luottamus alkaa rakentua</p>	<p>Alkuun Kasvokuvajanalla: ”Millä mielellä tulen ryhmään tänään?”</p> <p>-Alkuleikki piirissä pallon avulla:</p> <p>”Kuka minä olen?”</p> <p>-Pieni terveellinen välipala piirissä</p> <p>-Ryhmän nimi, säännöt, maalaus</p> <p>-Lasten yhteinen maalaus</p> <p>-Syntynyt teos on esillä ryhmätilan ovessa jokaisella ryhmäkerralla</p> <p>-Satu luottamuksen syntystä; loppurentoutus</p> <p>-Lopuksi Kasvokuvajanalla:</p> <p>”Millä mielellä lähdän ryhmästä tänään?”</p>	<p>-Kalle-nalle, pehmeä pallo, paperiset tunnekasvokuvat, paperiset väriympyrät ja kirjainludat mukana jokaisella ryhmäkerralla</p> <p>-Jokaiselle lapselle oma kansio, johon kerätään ryhmän aikana syntynyttä materiaalia; valokuvia</p> <p>-Ryhmän sisältöä muokataan lasten tarpeiden mukaan</p> <p>-Aina tapaamisen jälkeen purku ja reflektio ohjajien kesken</p>
2.ryhmätapaaminen	<p>-Minun perheeni</p>	<p>-Lapsi hahmottaa oman perheensä</p> <p>-Lapsi konkretisoi vanhempien eron ja uuden perhemallin</p>	<p>Alkuun Kasvokuvajanalla: ”Millä mielellä tulen ryhmään tänään?”</p> <p>-Alkuleikki piirissä pallon avulla:</p> <p>-Mitä minulle kuuluu tänään?</p> <p>-Kalle-nalle kertoo oman perheensä piirissä</p>	

Liite 1. Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän aikataulu- ja sisältökuvaus.

		<p>-Lapsi näkee muita samanlaisia perhemalleja</p>	<p>-Pieni terveellinen välipala piirissä</p> <p>-Perhekuvan piirtäminen, ohjaajat kirjaavat piirustukseen kuvassa esiintyvät perheenjäsenet ja toiminnan lapsen kertoman mukaan</p> <p>-Perhekuvan esittely</p> <p>-Loppurentoutus sadun muodossa</p> <p>-Lopuksi Kasvokuva-janalla:</p> <p>”Millä mielellä lähdän ryhmästä tänään?”</p>	
<p>3.ryhmätapaaminen</p>	<p>-Läheisverkosto, muut läheiset</p>	<p>-Lapsi hahmottaa omaa tukiverkostaan</p>	<p>Alkuun Kasvokuva-janalla:</p> <p>”Millä mielellä tulen ryhmään tänään?”</p> <p>Alkuleikki piirissä pallon avulla:</p> <p>-Mitä minulle kuuluu tänään?</p> <p>-Kalle-nalle kertoo omat läheisensä piirissä</p> <p>-Pieni terveellinen välipala piirissä</p> <p>-”Keitä kuuluu minun läheisiini”-lapset kertovat</p> <p>-Yhdessä on kiva-pelikortit</p> <p>-Lapset esittävät omat läheisensä roolileikin avulla, toiset lapset arvaavat tekemisen, valokuvaus</p> <p>-Loppusatu (pixu) ja rentoutus</p>	

Liite 1. Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisryhmän aikataulu- ja sisältökuvaus.

			-Lopuksi Kasvokuva- janalla:”Millä mielellä läh- den ryhmästä tänään?”	
4.ryhmätapaa- minen	-Eroon liitty- vät tunteet	-Lapsi tun- nistaa omia eroon liitty- viä tuntei- taan -Lapsi saa kokemuksen, että kaikki tunteet ovat sallittuja ja normaaleja	Alkuun Kasvokuvajanalla: ”Millä mielellä tulen ryh- mään tänään?” Alkuleikki piirissä pallon avulla: -Mitä minulle kuuluu tä- nään? -Kallen kiukkupäivä; Kalle-Nallen tunteet, lasten tunteet piirissä -Pieni terveellinen välipala piirissä -Tunnematto; tunteiden ni- meäminen eri väreille -Tunnekortit, musiikki, tunteen esitys muille ja va- lokuvaus -Satu ja loppurentoutus -Lopuksi Kasvokuva- janalla:”Millä mielellä läh- den ryhmästä tänään?”	
5.ryhmätapaa- minen	-Eroon liitty- vien tunteiden ja tilanteiden hallitseminen ”Minä pär- jään!”	-Lapsi saa keinoja koh- data hankalia tilanteita ja tunteita	Alkuun Kasvokuvajanalla: ”Millä mielellä tulen ryh- mään tänään?” Alkuleikki piirissä pallon avulla: -Mitä minulle kuuluu tä- nään? -Kalle-Nallen kuulumiset piirissä	

Liite 1. Varhaiskasvatusikäisten lasten erovertaisyöryhman aikataulu- ja sisältoökuvaus.

			<p>-Pieni terveellinen välipala piirissä</p> <p>-Kehopiirustus; millaisia tunteita on olemassa, missä ne tunteet tuntuu, mitä teen kun se tunne tulee?</p> <p>-Satu ja loppurentoutus</p> <p>-Lopuksi Kasvokuva- janalla:</p> <p>”Millä mielellä lähden ryhmästä tänään?”</p>	
6.ryhmätapaaminen	-Eron myötä tulevia iloisia asioita, helpotus?	-Lapsi suunnata katseen tulevaisuuteen ja positiivisiin asioihin elämässä	<p>Alkuun Kasvokuva- janalla: ”Millä mielellä tulen ryhmään tänään?”</p> <p>Alkuleikki piirissä pallon avulla:</p> <p>-Mitä minulle kuuluu tänään?</p> <p>-Kalle-Nallen kuulumiset piirissä; tulevaisuus</p> <p>-Pieni terveellinen välipala piirissä</p> <p>-Omien kansioiden kansikuvan piirtäminen; maalaminen</p> <p>-Lapsen oma satu tunteista Nalle-korttien ja toisen ohjaajan avustuksella, kirjoitetaan paperille</p> <p>-Lasten palaute</p> <p>-Lopuksi Kasvokuva- janalla:</p> <p>”Millä mielellä lähden ryhmästä tänään?”</p>	<p>-Valmiit kansiot lapsille mukaan</p> <p>-Lasten suullinen palaute ryhmän toiminnasta</p>